

Dr. sc. Vjenceslav Herout
profesor povijesti u miru
Petra Preradovića 65
43 500 Daruvar
vjenceslav.herout@gmail.com

Primljeno/Received: 11. VII. 2022.
Prihvaćeno/Accepted: 1. XII. 2022.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Pregledni rad
Review article
DOI: <https://doi.org/10.47325/zj.6.7.5>

UDK 323.281(497.5)

SJEĆANJA VLADIMIRA KOUDELE NA GOLI OTOK

Sažetak: Nekada se o Informbirou i njegovom sukobu s KPJ dosta pisalo jer je 1948. godina bila međaš u jugoslavenskoj poslijeratnoj politici u kojoj se razlikovala ona od prije s onom nakon navedene godine. Vjerojatno ne bi bilo ništa od onog što se zbivalo kasnije da nije došlo do promjene politike 1948. Usko povezano s tom promjenom, već iduće godine otvoren je Goli otok u kojeg su smješteni raniji istomišljenici, prijatelji, rođaci, jer je u toj političkoj borbi trebalo dobiti pobjednika, a šanse da pobjede imale su tada obje strane. U slučaju da je pobijedila gubitnička strana, uloge bi se zamijenile pa bi u logorima bili oni koji su kao pobjednici određivali sudbine poraženim snagama. O tome je kasnije govorio zatvorenik ibeovac Vladimir Koudela, koji je rehabilitiran tek 60-ih godina prošlog stoljeća jer se utvrdilo da je cijela optužba bila proizvoljna konstrukcija njegovih ranijih prijatelja i suradnika.

Ključne riječi: Informbiro, Rezolucija Informbira, partijski procesi, Goli otok

1. Uvodni dio

Ove se godine navršava 75 godina od objave Rezolucije Informbira. Za nju se kod nas često vezuju i zbivanja na Golom otoku koja su počela godinu dana kasnije, 1949. godine. Točno je da jedno bez drugoga ne bi bilo, ali je i točno da je mnogo toga o tome još ostalo nedorečeno, prešućeno.

Što je to Goli otok? I danas je teško odgovoriti na što asociraju te riječi. Osim zemljopisne lokacije, vjerojatno bi odgovori na to pitanje bili različiti. Za neke je to bio logor u kojem su

zatvorenici živjeli u neljudskim uvjetima, ali bi se odgovori razlikovali ukoliko bi se pitalo tko su oni bili, da li su tamo došli jer su prekršili neke propisane norme ponašanja ili je među njima bilo i onih koji su se tamo našli zbog nepoznatih razloga. Neki su tamo dospjeli samo zbog neke izgovorene rečenice, neki zbog nečije istinite ili lažne prijave, neki zbog svog uvjerenja koje je u njega godinama usađivala tadašnja službena državna politika, ali ga je ta ista politika zbog toga kasnije proglasila državnim neprijateljem prema kojem nije trebalo imati milosti; takvog se trebalo fizički i psihički uništiti i slomiti. A tko su bili mučitelji? Bili su to ranije obični ljudi. U prvim istražnim postupcima sudjelovali su isljednici UDBE koji su izvršavali zahtjeve svojih nadređenih; hvaljeni su ukoliko su tijekom istražnog postupka iznudili ne samo priznanje za često izmišljene optužbe, nego ako su tijekom postupka prokazali još neke svoje poznanike za slične optužbe. Zapisnici s takvih saslušanja dobiveni su pod prijetnjama, prisilom, raznim smicalicama i obećanjima da će uslijediti blaža kazna ako se prizna sadržaj optužbe. Nerijetko se osumnjičenima prijetilo da će u slučaju odbijanja priznanja stradati i članovi njihovih obitelji. Na osnovi tako dobivenih priznanja u kasnijem „partijskom procesu” bile su izricane i kazne. Stoga i danas mnogi sačuvani arhivski dokumenti nisu pouzdani, jer su sastavljani na osnovi izvještaja državnih organa na iznuđenim priznanjima. Drugim riječima, u većini slučajeva oni nisu bili istiniti.

Danas se u nas zbivanja vezana za Goli otok vezuju za Informbiro,¹⁰⁵⁴ odnosno za Rezoluciju Informbiroa (*Rezolucija o stanju u KPJ*) poslana u Beograd iz Bukurešta u lipnju 1948., sa sjednice Informbiroa na koju se nije odazvala jugoslavenska delegacija, jer ju je tamo trebalo „disciplinirati”. Ipak, do sukoba između rukovodstva KPJ i rukovodstva SSSR-a bi došlo i bez ove Rezolucije, jer su već ranije postojale naznake da je Staljinu smetala politika koju je vodila KPJ na čelu s Titom. Staljinu je najviše smetalo što je Tito htio stvoriti neku federaciju s Bugarskom u koju bi se uključila i Albanija pa bi time Tito dobio utjecaj na Balkanu. Pitanje federacije Staljinu nije toliko smetalo, ali je on htio da ona bude pod sovjetskim utjecajem. Također mu je smetalo što je Jugoslavija pomagala komunistički ustanak u Grčkoj protiv kojeg je bio SAD. Bila je to početna faza „hladnog rata”, mogućeg izbijanja rata sa SAD-om za koji SSSR tada nije bio spreman.

Sadržaj *Rezolucije* trebao je poslužiti Staljinu kao povod za poduzimanje oštrijih koraka protiv jugoslavenskog državnog rukovodstva, jer se u tome nije uspjelo u međusobnim pre-

¹⁰⁵⁴ Informbiro, Kominformbiro (Komunistički informacijski biro) je osnovan 1947. godine i okupljao je SSSR i nove socijalističke zemlje istočne Europe i neke komunističke stranke zapadne Europe (KP Francuske i KP Italije). Sjedište je u početku bilo u Beogradu (kasnije u Bukureštu), a KPJ je bio jedan od inicijatora njenog osnivanja. Ona je trebala zamijeniti nekadašnju Kominternu (Komunističku internacionalu) osnovanu u Moskvi 1920. godine, koja je bila pod utjecajem KSP(b) i pod Staljinovom kontrolom pa su stoga u njegovim kasnijim „čistkama” stradali i pojedini komunisti drugih zemalja. Informbiro je raspušten 1956. godine.

piskama u prvoj polovini 1948. godine. Staljinu se žurilo, htio je definitivno riješiti postojeći „nesporazum”. Za Staljina to je značilo smjenu Tita i njegovih suradnika i dovođenje na vlast novih „zdravih snaga”. U tome je Staljin imao bogato iskustvo, znao je tisuće načina kako ostvariti takve ciljeve i kako ukloniti sve one koji nisu ispunjavali njegove zahtjeve.¹⁰⁵⁵

U *Rezoluciji* su bile sadržane brojne ranije optužbe izrečene u međusobnim prepiskama iz prve polovine 1948. godine. Vjerojatno je Staljin očekivao da će to biti dostatno za smjenu užeg jugoslavenskog rukovodstva; nije očekivao da će se ono odlučiti sadržaj *Rezolucije* objaviti jugoslavenskoj javnosti u sredstvima informiranja. A javnost je u početku bila zbunjena, dobila je nenadano sasvim drugačiju sliku o međusobnim državnim odnosima od onih koja im je ranije prikazivana. Ipak, bio je i znatan broj onih koji su smatrali da su možda sadržaji u optužbama istiniti, da se treba povinovati zahtjevima sadržanim u pismima. Među takvima bili su mnogi komunisti koji su slijepo slijedili preporuke „nezamjenjive uloge KSP(b) na čelu sa Staljinom”. Staljinov kult prihvaćali su i njegovali komunisti u ratnom i posebno u poratnom razdoblju. Višegodišnje veličanje Staljina, Crvene armije i SSSR-a moralo je ostaviti na takve dubok trag, posebno među mlađim naraštajima. Također se kasnije nerado priznavalo da su u prvim poslijeratnim godinama školske učionice ukrašavale Titove i Staljinove slike. Ujedno se na svim skupovima i manifestacijama isticala i Staljinova slika, pisali se o njemu transparenti, nazdravljalo i zahvaljivalo Staljinu. U prvim poslijeratnim čitankama materinjeg jezika na prvim stranicama se nalazila Staljinova i Titova slika, ponekad i stihovi sovjetske himne.¹⁰⁵⁶ Stoga nije bilo neobično da su mnogi pojedinci iz komunističkih redova bili indoktrinirani (zadojeni) Staljinovom ulogom.

Mjesec dana nakon donesene *Rezolucije* Informbiroa, u srpnju 1948. godine, održan je Peti kongres KPJ na kojem je sudjelovalo preko dvije tisuće delegata (2344). Na njoj su brojni

¹⁰⁵⁵ Trzavice između CK KPJ i CK SKP(b), uz neke ranije, počele su već u prvoj polovini 1948. kada su međusobno izmijenili pisma u kojim su dolazile zamjerke Moskve na rad jugoslavenskog rukovodstva, a ono se u odgovorima branilo od navedenih optužbi. O toj prepisci šira javnost nije znala i zbog toga u Bukurešt nije kasnije bila poslana jugoslavenska delegacija bojeći se za osobnu sigurnost. Upravo taj nedolazak je potaknuo Staljina na donošenje *Rezolucije*.

¹⁰⁵⁶ Sadržaj ranije izmijenjenih pisama i *Rezolucije* optužuju Tita i neke njegove suradnike za „skretanje s puta prema socijalizmu”, da se žele vratiti u kapitalizam, da se vrši protusovjetska propaganda, ne njeguje unutrašnja partijska demokracija, optuženi su za „revizionizam”, da se KPJ pretvara u „kulačku partiju”, da se svojim radom isključio iz redova Informbiroa pa bi „zdrave snage” trebale ukloniti ovakvo rukovodstvo. Ovakvo sročene optužbe imale su za cilj unijeti razdor unutar KPJ u čemu se djelomično uspjelo. Na ove optužbe jugoslavensko rukovodstvo je odgovorilo objavom *Rezolucije* u javnim medijima, čime je Titova uloga porasla kod naroda, posebno na selu, jer seljaštvo nije nakon 1945. godine u svemu podržavalo politiku jugoslavenskog rukovodstva koje je htjelo na selu graditi socijalizam po sovjetskom uzoru. U Jugoslaviji je tada većina stanovništva živjelo na selu, ono je sudjelovalo u oslobodilačkom ratu, ali u rat nisu išli da grade život na selu po sovjetskom uzoru. Osjećali su se prevareni pa su 1948. mnogi doživjeli kao promjenu ranije politike, uloga Tita je rasla i kult Staljina slabio. Ipak, do promjena na selu nije odmah došlo, one su se dogodile kasnije.

prisutni delegati u svojim nastupima odbacivali optužbe iznesene u *Rezoluciji* i davali punu podršku jugoslavenskom rukovodstvu. U tajnom glasovanju ogromnom većinom odbacili su sve optužbe i podržali odgovor pod nazivom *Izjava CK KPJ* koja je bila upućena članicama Informbiroa, a u kojoj su se negirale brojne navedene optužbe.¹⁰⁵⁷

Nakon odbijanja optužbi iz *Rezolucije*, došlo je do jakog političkog pritiska na Jugoslaviju, raskinuti su brojni ranije potpisani međusobni gospodarski, kulturni i sportski ugovori o kojima je tada Jugoslavija ovisila. Na jugoslavenskoj političkoj sceni počeo je sukob između pristalica i protivnika sadržaja *Rezolucije* jer je postojala i realna opasnost da SSSR i države Informbiroa vojno interveniraju i nasilno svrgnu tadašnje partijsko jugoslavensko rukovodstvo te da na vlast dovedu predstavnike „zdravih snaga”.¹⁰⁵⁸ Broj onih u Jugoslaviji koji su podržali sadržaj *Rezolucije* nije poznat, ali se negdje navodi oko 50 tisuća „informbirovaca,” što nije bio zanemariv broj. Takve je trebalo „izolirati” za slučaj moguće vojne intervencije. Tadašnji zatvori nisu bili dostatni za sve one koje je trebalo izolirati od šire javnosti.¹⁰⁵⁹ Nedostatak logorskog prostora htio se 1949. godine riješiti otvaranjem logora na Golom otoku, uglavnom za jedan dio informbirovaca, ne s ciljem da se likvidiraju, nego da se po uzoru za sovjetske *gulage* teškim radom podvrgnu „preodgoju”. U početku su na Goli otok bili internirani uglavnom ista-

¹⁰⁵⁷ U *Izjavi* se ne navodi Staljinova uloga u tom sukobu, vjerojatno iz taktičkih razloga, pa se o njemu relativno pozitivno pisalo u novinama još tijekom 1948. godine. Ipak, od 1949. godine sve su se više potiskivale njegove ranije „zasluge”. Zbivanja oko Informbiroa 1948. godine nisu utjecala samo na jugoslavenske prilike, ona su imala širi značaj. U nekim susjednim socijalističkim zemljama se kasnije sudilo „titoistima”, a pojam „zdrave snage” preživio je i Staljina pa su ga upoznali u „maskiranom obliku” i na drugim prostorima, Mađarska (1956.), Čehoslovačka (1968.).

¹⁰⁵⁸ O mogućnosti vanjske intervencije ukazuje i podatak da je u razdoblju od 1948. – 1952. u jugoslavenskim graničnim prostorima poginulo oko stotinu jugoslavenskih graničara i civilnih lica. Autor ovog teksta se sjeća da je u razdoblju 1949. – 1950. boravila na grubišnopoljskom području jedna jedinica jugoslavenske vojske koja se smjestila u seoskim domovima. Njeni su pripadnici u poljima kopali brojne bunkere okrenute bočnim stranama prema sjeveru (prema Mađarskoj), odakle se očekivao mogući napad u slučaju vanjske intervencije. Slično je bilo 1968. godine u vrijeme krize u Čehoslovačkoj, kada je također izvršena djelomična mobilizacija stanovništva sa šireg tamošnjeg graničnog prostora.

¹⁰⁵⁹ O broju onih koji su bili zatvoreni prije 1949. godine, do otvaranja Golog otoka, ne zna se mnogo, nije poznat broj ni onih koji su bili likvidirani po kratkim postupcima. Neki su „nestajali” bez ikakvih evidencija i bez odgovora članovima obitelji o njihovoj sudbini. Šogorica autora ovog teksta (I. S.), rođena 1950. nikad nije doznala o sudbini svoga oca. Njena majka bila je 1949. godine s njom u drugom stanju kada su jednog dana pripadnici milicije došli u njihovu kuću i tražili da njen otac pođe s njima na saslušanje pa će se nakon toga vratiti kući. Nikad se nije vratio. Njegova kćer se rodila iduće godine, nikad nije upoznala oca. Njezina majka se kasnije informirala kod državnih vlasti o njegovoj sudbini, ali je dobila odgovor da ne dolazi više s tim upitom jer bi mogla „otići njegovim putem”. Nije ni kasnije doznala o razlogu njegovog nestanka, nije bio uključen u politiku, a jedini mogući razlog mogao je biti što je bio pripadnik mađarske nacionalnosti.

knuti komunisti i „nepoćudni” intelektualci svih nacionalnosti, iako su prednjačili crnogorski i srpski, ali kasnije su se tu našli i drugi „antidržavni elementi”. Goli otok bio je samo jedna od destinacija za smještaj informbirovaca, jer je takvih bilo više u drugim dijelovima tadašnje države. Pretpostavlja se da je na Golom otoku od 1949. do 1952. godine bilo oko 16 tisuća zatvorenika. To su podaci samo za Goli otok, ne uključujući oko 800 ženskih zatvorenica na susjednom otoku Sveti Grgur.¹⁰⁶⁰

Prilike na Golom otoku mnogi uspoređuju sa sovjetskim gulazima. Oni su bili slični samo po metodi preodgoja zatvorenika. Gulazi (sustav radnih logora) su bili razasuti na velikim prostorima tadašnjeg SSSR-a kroz koje je prošlo u razdoblju od 1930. do 1960. znatno veći broj zatvorenika, između deset i dvadeset milijuna, od čega ih nije preživjelo oko 1,3 milijuna.

Ispovijed Vladimira Koudele o Golom otoku

Obračun protiv stvarnih i izmišljenih informbirovaca odvijao se na svim područjima života nekadašnje države, pa ni daruvarski prostor nije bio izuzetak. Daruvar se spominje u nekim radovima u kojima se navode i imena daruvarskih komunista koji su bili označeni kao informbirci i zato su, također, bili na „preodgoju” na Golom otoku. Preživjeli su ga, ali nakon povratka dugo vremena o tome nisu htjeli govoriti jer im je to bilo zabranjeno, uz prijetnju da bi mogli biti vraćeni nazad kao „dvomotorci”, bez garancije ponovnog puštanja na slobodu. U daruvarskom časopisu *Vrela*, br. 43, objavljen je kratak prilog o daruvarskim informbircima između 1948. i 1950. godine. Tu se navode imena daruvarskih komunista kojima se pripisuju razna „izdajnička djela”, poput nepridržavanja smjernica Kotarskog mjesnog komiteta KPH u Daruvaru, poticanje terorizma i plan likvidacije sekretara Mjesnog komiteta KPJ, namjera paljenja zgrade Kotarskog komiteta, benzinske crpke, autobusne i željezničke postaje. Tereti ih se da su za svoju djelatnost primali instrukcije preko radiostanica Moskve i Budimpešte i da su održavali kontakte s Tatjanom Ščerbinom koja je bila veza sa sovjetskim konzulatom u Zagrebu.¹⁰⁶¹

U popisu daruvarskih informbirovaca spominju se i Vladimir Koudela i Mihajlo Maleše-

¹⁰⁶⁰ U mogućem broju od oko 16 tisuća zatvorenika koji su robijali na Golom otoku oko 400 njih nije preživjelo Goli otok, od toga je između 1 i 2 desetine bilo ubijeno. Ostali su umrli od bolesti, iscrpljenosti ili su počinili suicid. Ženski logor bio je na susjednom otoku Sv. Grgur kroz koji je prošlo oko 800 zatvorenica. Ivo GOLDSTEIN, *Povijest Hrvatske 1945. – 2011.*, I. svezak, EPH d.o.o., Zagreb, 2008., str. 114-116.

¹⁰⁶¹ Vidi: Željko KARLAULA, Informbirci iz Daruvara (1948. – 1950.), *Vrela*, br. 43., Ogranak Matice hrvatske, Daruvar, str. 26-27. Autor navodi i neke izvore i jedan rad u kojem se spominju i daruvarski informbirci: Berislav Jandrić, Djelatnost sljedbenika Rezolucije Informbiroa u Hrvatskoj 1948. – 1953., *Časopis za suvremenu povijest*, br. 2, 1994., str. 329-330. Tatjana Ščerbina predavala je u školskoj godini 1948./1949. ruski jezik u Ekonomskom tehnikumu u Daruvaru. O njoj se kasnije gubi u Daruvaru svaku trag.

vić. Dok se Koudeli u optužbi pripisuje manja krivica, ona protiv Maleševića je bila ozbiljna jer se optužuje da je u Daruvaru bio osnivač IB-organizacije „Malešević” koja je zagovarala terorizam i likvidacije pojedinih partijskih i državnih rukovodilaca. Navodi se da svoje planirane diverzije nisu uspjeli provesti, da su prilikom uhićenja bili naoružani, no oružje nisu uspjeli upotrijebiti. Sve su ove optužbe bile čitane na kasnijim višim partijskim skupovima i zabilježene na osnovi dobivenih podataka tijekom istražnog postupka, ali je teško provjeriti na koji su se način dobivala takva priznanja. O svojoj „krivici” bili su voljni govoriti Koudela i Malešević tek krajem prošlog stoljeća. Dok je Koudelovo sjećanje i zvukovno zabilježeno, Maleševićev iskaz iz tehničkih razloga nije snimljen.¹⁰⁶²

U svojim sjećanjima Vlado Koudela je govorio najprije o svom životnom putu od rođenja do zbivanja 1948. godine. Godine 1948. imao je 31 godinu, već bogato životno iskustvo u kojem se isprepliće posao fizičkog radnika s društveno-političkim radom, jer je u ratu i nakon njega obavljao više odgovornih poslova. U Grubišnom Polju, prije Drugog svjetskog rata, u njegovim mladenačkim danima, bio je uključen u kulturne aktivnosti pa se njegovo ime spominje u radu dramske sekcije. Iz njegovog iskaza za ratno razdoblje vidljivo je da je prošao opsežan ratni put u kojem nije navodio detaljno svoje sudjelovanje u ratnim operacijama. Više je govorio o svom doprinosu u organizacijskim i političkim poslovima jer su mu kao komunistu povjeravali razne političke zadatke pa su mu poslije rata bila otvorena vrata za obavljanje mnogih društvenih i rukovodećih poslova. U prvim poratnim godinama bio je uključen u rad na objedinjavanju sindikalnih organizacija na daruvarskom prostoru i imao je rukovodeću ulogu kao predsjednik Mjesnog narodnog odbora Daruvar. Time je imao vidan utjecaj na tadašnji politički život u gradu. U početku su mu veliku podršku davali i mnogi ratni i poslijeratni komunisti, s nekima je bio i osobni prijatelj, ali se u mnogima kasnije razočarao.¹⁰⁶³

¹⁰⁶² O boravku Vlade Koudele na Golom otoku znao je autor ovog teksta već 60- tih godina prošlog stoljeća. Poznat mu je djelomično i njegov životni put, da je već prije početka Drugog svjetskog rata postao član KPJ. Tada je bio jedan od malobrojnih članova grubišnopoljskih komunista, kasnije je surađivao s dr. Pavlom Gregorićem i Zvonkom Brkićem. Iako je autor kasnije upoznao Koudelu, on je odbijao svaki razgovor na temu o Golom otoku, čak i tada kada se o njemu već počelo javno pisati. Svoje svjedočenje o svom boravku u tom logoru iznio je krajem prošlog stoljeća svojoj unuci koja je kao učenica gimnazije napisala referat o njegovom boravku na Golom otoku. Ona je kasnije ishodila da svoja sjećanja zabilježi i na nosač zvuka. Takav iskaz obećao je i Malešević, ali je nedostajao pribor za snimanje pa se to htjelo ostvariti oko tri mjeseca kasnije. Nažalost, na kasniji telefonski poziv dobiven je odgovor da pakuje stvari jer „sutra” trajno odlazi u Izrael pa planirano snimanje nije obavljeno. U ranijem telefonskom razgovoru on je naveo nelogičnosti u navodima o njegovoj krivici jer se po njemu zbog pripisivanja mu optužbi „gubila glava pa ne bi Goli otok ni vidio”. Razlog njegova odlaska u Izrael moguće je naći u činjenici da je njegova supruga, rođena Deutsch, bila židovskog porijekla.

¹⁰⁶³ Vladimir Koudela rodio se 11. rujna 1917. u obitelji Alojza i Francike Koudela u Husainu, selu kod Kutine. Kada mu je bilo pet godina, njegova se obitelj preselila u Daruvar gdje je njegov otac otvorio obrtničku radionicu. Nižu osnovnu školu i nižu gimnaziju završio je u Daruvaru i tu je

Za poznavanje Koudele, kao ličnosti, treba uzeti u obzir da je bio rođen na selu i kao višegodišnji mlinarski radnik dobro poznao seoske prilike. Vidio je da seljaštvo u prvim poslijeratnim godinama prolazi kroz teško razdoblje i da se sva nezadovoljstva seljaka nasilno uštkavaju. Prema seljacima su partijski kadrovi javno imali jedinstven stav i izvršavali su naredbe viših institucija. *Rezolucija* Informbira 1948. dovela je do raskola i među daruvarskim komunistima; nekadašnji prijatelji postajali su neprijatelji. *Rezolucija* je postala povod da se „očiste” i partijski redovi.

O tim zbivanjima Koudela je rekao: „...Prema mojim sjećanjima u Daruvaru je taj sukob

proveo svoje djetinjstvo i rane mladenačke dane. Završio je školu za mlinarsko zvanje i nakon toga se zaposlio u privatnom paromlinu u vlasništvu Josipa Novaka u Grubišnom Polju. Ovdje je počeo i njegov društveno – politički rad. Godine 1938. kraće vrijeme radio je u Velikoj Gorici u jednom pogonu za proizvodnju ječmene kaše. Odatle je početkom 1939., kao državljaniin Čehoslovačke, bio pozvan na služenje vojnog roka. Služio ga je vrlo kratko vrijeme u zrakoplovnom puku u Brnu. Vojni rok počeo je služiti početkom ožujka 1939., ali već 15. ožujka njemačka vojska dovršila je okupaciju preostale Čehoslovačke pa su pola vojarnje morali ustupiti za potrebe njemačke vojske. Njegova jedinica je raspuštena pa je Vladimir tada otišao u Prag gdje je u jednoj firmi radio njegov brat koji se brinuo o ishrani konja. Iste 1939. godine Koudela se vraća u Jugoslaviju. Došao je u Zagreb, zatim u Veliku Goricu gdje su mu nudili da preuzme jedan novi posao. Ipak je najprije otišao u Daruvar da se opskrbi osobnim stvarima pa je nakon povratka radio poslove bojara, što mu je otežavalo disanje i škodilo plućima. Stoga je prekinuo taj posao, vratio se 1940. godine u Daruvar, a odatle u Kutinu gdje počeo raditi u jednom tamošnjem mlinu. Iste godine prihvatio je poziv tehničkog voditelja Novakovog paromlina u Grubišnom Polju da dođe ponovo raditi u njihov mlin. Prema Koudelovom iskazu, te 1940. godine, pristupio je tamošnjoj partijskoj organizaciji. Koudelov ratni put jednako je bogat kao i njegov predratni život. On navodi da je stupio u partijsku organizaciju kada je već veći dio Europe bio okupiran, ali da je njegova partijska organizacija i dalje je radila u strogoj ilegali. Godine 1941. došlo je do napada na Jugoslaviju i njenog sloma. On je do 1942. radio u mlinu u Grubišnom Polju i pri tome održavao vezu s jednom „istaknutom partijskom ličnosti” iz Zagreba i slijedio njegove instrukcije. Na njegov savjet 1942. stupio je u jedan slavonski bataljun. Nakon toga otišao je na Bilogoru gdje se tada počeo formirati Bilogorski partizanski odred. S jednom grupom boraca bio je ponovo poslan u Slavoniju gdje je sredinom 1943. osnovan Čehoslovački bataljun koji je do kraja 1943. prerastao u I. čehoslovačku brigadu NOVJ u kojoj je Vlado bio u prvoj četi. Zatim je po zadatku s nekoliko boraca trebao pojačati Daruvarski partizanski odred, osnovan nekoliko mjeseci ranije. Ostao je u tom odredu do njegova raspuštanja u kolovozu 1944. godine. U Odredu je završio i partizanski politički kurs. Krajem 1944. godine poslan je u oslobođeno Grubišno Polje u Komandu grada, gdje je ostao do konca rata. Nakon rata Koudela se priključio masovnoj reemigraciji Čeha iz tadašnje Jugoslavije u Čehoslovačku. Trebali su naseliti domaćinstva pripadnika njemačke nacionalnosti koji su bili nasilno iseljeni iz Čehoslovačke. O tom razdoblju Koudela nije mnogo govorio. Spomenuo je samo da je „htio pogledati Češku” s ciljem da se tamo negdje zaposli, ali „zaposlenje nije mogao naći” pa se vratio u Jugoslaviju. Nakon povratka povjerena mu je uprava u jednom nacionaliziranom industrijskom pogonu u Daruvaru. Uskoro je iz Zagreba, od jednog člana CK KPH, kojeg je već ranije upoznao u Grubišnom Polju, dobio direktivu da bude predsjednik Kotarskog sindikalnog vijeća za kotar Daruvar. Uz ovu funkciju on je još prije 1948. obnašao dužnost predsjednika Mjesnog narodnog odbora u Daruvaru.

počeo kada je ovamo počela iz Zagreba dolaziti Milka Kufrin i raspitivala se tko je za Rusiju, postavljala je slična pitanja uz naređenje da se takvi moraju pronaći. Naređivala je daruvarskim rukovodiocima da iz svake nacionalnosti moraju pronaći barem jednoga, ali ja sam se tome suprotstavio. To se njoj nije sviđelo pa mi je počela svašta predbacivati i optuživati na osnovu kriterija „rekla -kazala”. Nakon toga UDBA je dobila naređenje da pronađe grupu u kojoj su njeni članovi bili protiv Jugoslavije. Također, tadašnji šef UDBE je spoznao da to nije istina, ali je zbog svoga stava smijenjen. Zatim je došao drugi zapovjednik koji je preporučivao lažna priznanja, tražio je da se na svaku optužbu odgovara sa „da”. Udbaš „S...” je objašnjavao da će se za priznanje dobiti blaga kazna, ukoliko se obeća da će se „poboljšati i popraviti”, ali će ostati slobodan u Daruvaru. Ja sam sjedio pored njega pa sam ga pitao da mi kaže kako izgleda takvo ispitivanje i gdje je to naučio. Odgovorio mi je da traži samo odgovore sa „da” ili „ne”, a naučio je to u Moskvi. To je bio ruski način ispitivanja, ono je bilo unakrsno i koristili su se još neki načini za dobivanje priznanja...”

O svojoj „krivici” Koudela je govorio više u drugom iskazu:

„...Bio sam tada predsjednik Mjesnog NOO grada Daruvar. Stalno sam dolazio u sukob s nekim ljudima iz daruvarskog Komiteta jer se nisam mirio sa nepravilnostima koje su bile usmjerene protiv građana. Jednom sam dobio pismeno naređenje da vršim pretres po svim kućama. Ukoliko bih, primjerice, u smočnici nekih obitelji pronašao krumpir, toj sam obitelji trebao ukinuti potrošačke točkice, bile su to potrošačke kartice za živežne namirnice koje su se kupovale u trgovini. Odbacio sam naredbu, kritizirao ju i nisam je izvršio. Naime, nisam htio uzimati ljudima kruh iz usta. Tada se obavljao i „otkup” žitarica. Svi su bili obavezni to izvršavati, jednako oni koju si ih imali i oni koji ih nisu imali. Nekima su uzimali i do posljednjeg zrna. Ja sam se tome suprotstavio i prigovarao ovakvom postupku. Nakon toga sam dobio dodatno naređenje da izbacim žene i djecu iz kuća onih zatvorenika koji su bili u zatvoru ili već poslani na Goli otok. Radilo se o 12 obitelji koje sam trebao izbaciti na ulicu. Ja to nisam izvršio. Kao predsjednik Mjesnog NOO Daruvar bio sam pozvan u Komitet kod J. K. koji me je optužio za probleme u svezi oko otkupa za područje cijelog daruvarskog kotara, iako je on bio predsjednik Kotara, a ne ja. Kada sam izlazio iz zgrade Komiteta, sreo sam nekoliko prijatelja koji su vidjeli da sam snužden i pitali me što je tome razlog pa sam odgovorio da je na mene J. K. vikao kao žandarski narednik i da sam se osjećao kao da sam bio u žandarmerijskoj stanici. Na osnovi tog „razgovora” bila je protiv mene sastavljena optužnica u kojoj se navodi da sam rekao da je „Komitet žandarmerijska stanica”. Dali su mi vremena da nekamo pobjegnem jer bi kazna bila kudikamo gora. Kod kuće sam ležao u krevetu i čekao. Bio sam izvan sebe. Srce mi je lupalo pa se tresao krevet sa svakim otkucajem. Probijao me je hladan znoj. Nisam mogao više izdržati pa sam spakirao osobne stvari i otišao se predati vlastima. Nakon uhićenja dostavljena mi je optužnica od javnog tužioca G. M. gdje je navedeno da nisam obavio otkup u kotaru, iako je to bio G. M.-ov zadatak. Krivilo me se da nisam riješio stambeno pitanje,

iako ni ja nisam imao svoj stan, da sam vrijeđao neke daruvarske rukovodioce i spominjao neke moje „izmišljene nepravilnosti” i time izazivao konflikte. Bio sam optužen da sam branio neke uhapšene i zatvorene ljude govoreći da ti ljudi nisu bili krivi, već da je krivo „kotarsko rukovodstvo” koje samo izmišlja informbirovcu i da njihova takva organizacija u Daruvaru ne postoji. Optužili su me da održavam veze sa svećenstvom jer nisam htio razoriti u središtu grada dva raspela, katolički i pravoslavni, jer sam se sa svećenicima savjetovao da ih oni iskopaju i odvezu ih na groblja. Zahvaljujući tome, križevi i danas stoje. Ja tada nisam bio u nekoj tajnoj organizaciji, zastupao sam samo ugrožene ljude u nevolji. Optužili su me da održavam vezu sa češkim konzulatom u Zagrebu, ali ja sam kasnije dokazao da te veze održava J. K., a ne ja, ali sve je bilo uzaludno. Kazna je bila neminovna.”¹⁰⁶⁴

U drugom svom izvještaju on je naveo da su ga optuživali za suradnju s Rusijom, da je protiv Jugoslavije, a on je govorio da je branio Jugoslaviju, a ne Rusiju.¹⁰⁶⁵ Rekao je da su neki njegovi nadređeni smatrali da treba nekog iz Daruvara zatvoriti, a on je uporno tvrdio da nikakva protudržavna organizacija u gradu nije postojala. Ništa to nije pomoglo jer se poduzimalo sve da se njemu pripiše neka izmišljena krivica. Čak mu je šef UDBE savjetovao da potpiše ovakvo lažno priznanje pa će tako ranije izaći iz pritvora. Nakon toga on je dao svoj potpis i time priznao navode optužbe. Na osnovi ovakvog „priznanja” stigla je presuda. O njoj i kasnijim posljedicama on je rekao:

„ ...Dio presude optuženim gradio se na priznanju optuženog, a ne na temelju dokaza. Odvjetnicima je onemogućavan rad s optuženim i smatralo se da se oni bave sramotnim poslom jer brane takve ljude. Svjedoci su bili zapostavljeni, njihove izjave se nisu uopće uzimale u obzir ako su bile u korist optuženog, nego samo ako su ih teretile. Ljudi su hapšeni na osnovu usmenih naloga... ‘Ruke pravde’ uhićivale su ‘protudržavne elemente’ u bilo koje doba dana i noći, na javnom mjestu ili u stanu i kući, na radnom mjestu ili fakultetu. Presuda osobama

¹⁰⁶⁴ U svom iskazu Koudela je navodio samo inicijale J. K., iako je autoru teksta poznato čiji se identitet iza njih krio. Bio je ranije Koudelov dugogodišnji suradnik, ali se taj odnos 1949. promijenio. Danas se poudano zna da je tada J. K. imao u Daruvaru presudnu ulogu u izboru koga treba poslati „na preodgoj” na Goli otok. Iz jednog iskaza S. D. početkom 21. stoljeća vidljivo je da se tamo moglo poslati svakoga, sadržaj optužbe se izmišljao. On je autoru teksta rekao da se J. K.-u svidjela njegova sestra koju je ranije upoznao, ali je ona tada već imala drugog momka. Stoga, da se riješi konkurencije, u režiji J. K.-a pripisane su mu neke „antidržavne aktivnosti” zbog čega je bio poslan na Goli otok. Ipak, njegova djevojka je mladiću ostala vjerna, čekala ga i nakon povratka za njega se i udala.

¹⁰⁶⁵ Jedan je iskaz Koudela dao svojoj unuci 1998. godine koja ih je bilježila, a drugi je nešto kasnije autor ovog teksta snimio na diktafon. On je navodio inicijale pojedinih ličnosti jer je htio zaštititi njihove potomke od neugodnosti budući da mnogi od njih nisu ni znali kakvu je ulogu imao neki član njihove obitelji u ovim događajima, a neki od njih su krajem prošlog stoljeća već i umrli. Nije iznio nikakve emocije prema njima, bio je svjestan da je svaki od njih bio samo kotačić u tom represivnom aparatu. Uostalom, i on je jedno vrijeme bio „povlašten” na Golom otoku i time dio tog aparata.

kojima je 'dokazana krivica' pozivala se na već ranije donesene zakone za pojedinačna krivična djela. Postojala je i administrativna kazna koja je predviđala kaznu 'popravnog rada' na Golom otoku...Duljine kazne bile su različite, ali nikada nisu bile manje od dvije godine."

O svom putu do Golog otoka Koudela je dao dva slična iskaza, oba se sadržajno samo dopunjuju:

„...Moj put do Golog otoka započinjao je u Daruvaru gdje su mi stavili lisice kao nekom zločincu. U Bjelovaru su nas stavili u zatvor, bilo nas je između 10 i 12, među kojima i neki Daruvarčani. Tu su nam davali i hranu. Jednog dana su nam pročitali presude. Ja sam dobio administrativnu presudu na dvije godine 'kaznom društveno korisnog rada'. Iako sam kažnjen zbog formalnih razloga, takva kazna se mogla produžiti na neodređeno vrijeme. Jednog dana doveli su nas u jednu prostoriju, bilo nas je mnogo. Zatim smo se morali spremati i sproveli su nas do jednog vagona na željezničkoj stanici. S nama su bili i udbaši koji su nas pazili. Nisu nam dozvoljavali međusobne razgovore. Vlakom smo putovali preko Zagreba do Bakra i dovezli se do pristaništa. Tu je već bila masa ljudi. Nakon toga trebali smo nastupiti na brod *Punat*. Bilo nas je toliko da se čulo pucketanje broda. Neki nisu preživjeli put tog pretrpanog broda jer su se ugušili u potpalublju zbog nedostatka zraka. Ja sam imao sreće, bio sam na palubi gdje je bilo dovoljno zraka. Putovali smo noću, bila je mjesečina i nije bilo hladno. Pred jutro smo stigli na odredište, na Goli otok."

„Nakon dolaska, prema narednji izlazili smo jedan po jedan s broda gdje su nas čekali raniji zatvorenici postavljeni u dvored i mi smo morali prolaziti među njima kroz ovaj špalir. U dvoredu su bili zatvorenici – batinaši koji su nas tukli rukama i nogama uz povike: 'Ua, bando!'

Kada smo prošli špalir, morali smo skinuti sa sebe našu odjeću, nju su vezivali prijašnji zatvorenici špagom i na njih stavili naša napisana imena. Bili smo goli. Tada smo pristupili onim zatvoreniciima koji su zapisivali osobne podatke svih pridošlica. Primijetio sam da su to bili uglavnom školovani ljudi. Zatim su nas gole i bose potjerali u hrpu i na komandu jednog zatvorenika morali smo trčati u more po vrlo oštrom kamenju koje nam je isjeklo tabane. U moru smo se morali dizati i spuštati na komandu 'dolje – gore', što je bilo kupanje kažnjenika. Kada smo izašli iz vode, tada je svatko dobio tamnu odjeću. Bila je to zakrpana stara vojnička odjeća, civilne kape sa šiltom, gumene opanke. Napomenuo bih da je bilo užasno hodati i u opancima po onom kamenju. Nakon toga su nas podijelili po grupama i rastavili u drvene barake. U svakoj baraci bilo je oko stotinu ljudi. Ja sam bio u baraci broj 7. Spavali smo na drvenim daskama i pokrivali smo se dekama. Tu su ponovo zapisivali svakom zatvoreniku njegovo mjesto. Jelo se u 'hotelu' *Kazan*. Svatko je dobio uobičajenu porciju i žlicu. Dobivao se doručak, ručak i večera."

Radni dan je započinjao u 6 sati ujutro kada je milicionar nakon zvona povikao: 'Ustajanje!' Spavali smo u košuljama i gaćicama. Morali smo ustajati i na brzinu se umiti, a nije bilo gdje, jer nije bilo vode za umivanje. Ona se dovozila. Za 10 minuta smo morali biti obučeni i

svrstali smo se u stroj za doručak. Obično smo ujutro dobivali crnu kavu i komad kruha. Nakon doručka postrojivali smo se ispred barake pa je svaki predvodnik predvodio zatvorenike na posao. Svaka je skupina radila na drugom mjestu. U početku su zatvorenici moje skupine dobili čekiće kojima su s velikih mramornih blokova kresali male komadiće koje su pojedinci skupljali i odnosili na jedno mjesto. Pri odlasku na posao i dolasku s posla najčešće se orila pjesma kažnjenika Golog otoka:

*Sad nad Golim otokom
galebi ne lete
već na njemu rade
naše radne čete.*

*Idemo, rušimo
stijene od granita
i na put se vraćamo
Partije i Tita.*

„Naš posao nisu nadzirali milicajci, nego privilegirani zatvorenici zbog doprinosa koji su bili poznati samo upravi logora. Radili smo naporan posao koji je imao svrhu da nas fizički i psihički uništi. Kasnije smo na trljama (nosači od dasaka s držačima) prenosili na brdo kamenje da bi drugi isto kamenje nosili dolje. Ponekad smo radili i koristan posao jer smo nosili kamenje tamo gdje se nešto gradilo. Radilo se od 6 sati ujutro do 14 sati poslije podne. Za ručak se dobivala juha s komadićima mesa, kupus, grah i komad kruha. Nakon ručka i kratkog predaha bila je obavezna politička nastava koja je nekad trajala do 19 sati. U predahu su neki zatvorenici na okolnom kamenju pisali razne parole poput *‘Živio Tito! – Živjela Partija!’* Nisu to pisali zato jer su to iskreno mislili nego su se nadali da će im to olakšati put do slobode.”

„Politička nastava bila je smišljena za dodatno psihičko i fizičko mučenje zatvorenika. Zatvorenici su morali iznositi svoje stavove prema *Rezoluciji* Informbiroa. Svaki se morao izjasniti da li odobrava sadržaj *Rezolucije*, odnosno da li podržava Staljinovu politiku. Svaki odgovor se morao obrazložiti, nakon čega se začuo uobičajeni povik zatvorenika ‘Ua!’ i prolazak kroz špalir. Brzo sam zapazio da se jednako kažnjavalo ako se reklo ‘ne’ kao i ‘da’. Ako se reklo ‘ne’, okupljeni su vikali da laže, jer je zatvorenik to rekao samo da bi dobio slobodu. Ukoliko je rekao ‘da’, to je značilo da još nije ‘revidirao’ i da je i dalje protivnik režima pa je također prošao špaliirom. Dugo sam se mučio što ću reći kada budem prolazio takvo ispitivanje. Mislim da tada nitko među nama nije bio iskren jer smo lagali samom sebi. Da smo bili posve iskreni, nikad ne bi bili pušteni s Golog otoka, možda ga ne bi neki ni preživjeli, bili bi ubijeni. Ja nikad nisam prihvatio Staljinovu politiku, ali se nikad nisam drugim zatvorenicima izjašnjavao o svojim iskrenim stavovima. Teško se bilo odlučiti kada treba govoriti istinu, a kada lagati.

Jedno i drugo bilo je opasno. Zamijetio sam ipak da nadređene logora više zanimaju oni koji su bili na višim položajima, prema takvima su se primjenjivali oštriji postupci.”

„Kada je kasnije na mene došao red za ispitivanje, na pitanje što sam, odgovorio sam da sam mlinar i zatajio da sam obavljao funkciju predsjednika gradskog narodnog odbora. Ipak nije to bila laž, jer je moj otac bio mlinar, a i ja sam izučio za mlinara i dugo vremena obavljao poslove ovoga zvanja. Također sam nakon više ranije neprospavanih noći smislio koje odgovore dati na pitanja koje sam slušao u prethodnim ispitivanjima. Među takvim zatvorenicima slušao sam iskaz pripadnika raznih nacionalnosti među kojima je bio i jedan Bugarin. Svi su morali govoriti o svojoj krivici, što ih je ponukalo na izdaju, gdje su skrivali oružje i slično. Nakon toga slijedio je upit da li je zatvorenik odobravao ili se protivio sadržaju *Rezolucije*. Nijedan odgovor nije izbjegao prolaz kroz špalir. Kada sam ja trebao dati odgovor na to pitanje, prisjetio sam se odgovora Bugarina i rekao: ‘Nisam!’ Na novo pitanje ‘Zašto?’ odlučno sam rekao: ‘Ja sam državljanin Čehoslovačke, ja sam se bojavao da će nas Tito istjerati!’ To sam rekao. Nisam znao kako će zatvorenici reagirati jer je i Čehoslovačka bila također članica Informbiroa. Za mene je tada taj odgovor značio: biti – ne biti. Kada sam rekao taj odgovor, u dvorani je zavladao tišina. Ispitatelj je prekinuo ispitivanje i prepustio ga zamjeniku i otišao našem glavnom logorskom udbašu. Taj je znao za mene. Kada se ispitatelj vratio, pitao je: ‘Koudela, gdje si? Jesi li ti za KPJ?’ – ‘Bio sam, jesam i ostajem!’ rekao sam. On je rekao: ‘U redu, dobro.’ Drugi dan došao je taj isti ispitatelj i kaže: ‘Koudela, hajde sa mnom.’ Odbrojio je 14 zatvorenika, naredio mi je da popišem njihova imena i rekao mi da ću ih voditi i dovesti s posla. Bilo je to veliko olakšanje za mene, ali sam morao tada također vikati na one koji su radili jer inače se ne bih zadržao na tom zapovjednom mjestu, morao bih raditi kao mazga jer nije bilo lako istovarivati i utovarivati sve ono što se prevozilo brodom. Moji su ljudi osim poslova utovara i istovara razbijali i kamenje. Bili su to sve teški poslovi, usput sam trebao pratiti i njihovo političko ponašanje. Sumnjive sam mogao poslati u druge radne brigade gdje su zatvorenici bili u još težem položaju. Moje radno mjesto bilo je ujedno moj spas pred ostalim mukama koji su prolazili ostali zatvorenici. Izbjegao sam i problem oko udaljenih zahoda, iskopanih dubokih jama preko kojih su bile prebačene daske za stajanje gdje se vršila nužda. Naprosto moram spomenuti te WC-e. Zaduženi zatvorenici su u kazanima – velikim posudama dovozili vodu iz mora i lijevali ju u kanale zahoda tako da su fekalije odlazile u more. Na mjestima gdje su ti kanali ulazili u more, vidjele su se ribe koje su ih čekale kao hranu. Te iste ribe su zatvorenici lovili i pekli. Bilo je užasnih primjera mučenja koje sam na svoju sreću izbjegao. Ponekad su svezali nekog zatvorenika za rešetku na podu i ostavili. Iznutra su ga kroz rešetke štakori izgrizli, rane su bile velike, pojedinci su od toga posve poludjeli.”

„Ja sam kasnije bio premješten u drugu radnu brigadu gdje smo radili ponekad i izvan logora, čak su nas ponekad vozili do Rijeke. Neki su radili jedno vrijeme i na autoputu *Bratstvo i jedinstvo*. Jednoga dana pozvali su nas, jednu grupu zatvorenika, i čitali imena onih koji su pušteni kući. Dobili smo malo novca i putne karte i tako sam ja jedne večeri doputovao u

Daruvar. Nikom se nisam javio, išao sam ravno kući. Nakon što sam se nakon nekoliko dana odmorio, prijavio sam se UDBI, što smo i morali. Raniji šef koji me je ispitivao i koji je zatvarao nevine ljude nije bio više tu, bio je premješten na drugo radno mjesto. Taj novi bio je ljubazan, bio je tu još jedan koji je također boravio na Golom otoku. Svi su tada bili prema meni drugačiji, govorili mi da im se javim ukoliko budem nešto trebao. Međutim, svi mi koji smo prošli Goli otok za svoja mišljenja i stajališta, za takozvani grijeh, izdržali smo kaznu, odnosno 'platili dug državi', ali smo i nadalje bili žigosani kao neprijatelji društva, otpadnici. Sve su nas sredine odbacivale i nisu se htjele s nama družiti, ponekad ni njihovi rođaci i obitelji. Nije bilo jednostavno dobiti zaposlenje i uključiti se u tadašnji život jer se svuda tražilo da takvi povratnici trebaju javno i samokritički govoriti da su revidirali prijašnje informbirovske stavove. Tek onda se moglo nadati da će dobiti neko zaposlenje. Ja sam to relativno stoički podnosio, ali su neki smatrali da bi netko trebao odgovarati za nepravdu koja im je nanesena. Neki takvi su zbog toga ponovo dospjeli kao „dvomotorci“ na Goli gdje su prošli kroz još veće torture.”

„Moj boravak na Golom otoku promijenio je moj život. Sa suprugom smo nakon Golog otoka stalno živjeli u strahu kojeg osjećamo i danas. Ljudi su nas nekako drugačije gledali, bili smo za njih stranci. Život nam se od temelja promijenio. Teško je govoriti i još teže zaboraviti o metodama neljudskog mučenja kažnjenika na Golom otoku i ne spomenuti razne vrste izživljavanja: 'istjerivanje đavla', 'toplog zeca', 'stroja', 'labuda', samica, oduzimanje cigareta, stajanje satima u 'magarećoj klupi', dva mjeseca 'prezira kolektiva' ili boravak u 'Petrovoj rupi'. Da li je moguće zaboraviti brojna pljuvanja, psovanja, prijetnje i udarce? Da li se Jugoslavija morala na ovaj način braniti? Odgovornost snosi isključivo državni partijski vrh. Ustvari, Goli otok bio je posljedica spora jugoslavenskog rukovodstva s partijskim rukovodstvom SSSR-a kojeg su poslušno morali slijediti i vodstva socijalističkih istočnoeuropskih država. Goli otok samo je jedna od malih posljedica tih sukoba, ali ipak zbivanja na Golom otoku su se morala čuvati kao najveća državna tajna. Zbog toga je to velika mrlja u politici tadašnjeg komunističkog jugoslavenskog rukovodstva...”

O sukobu Informbira s KPJ se do sada u jugoslavenskoj i hrvatskoj historiografiji dosta pisalo, o Golom otoku i sličnim zatvorima toga vremena znatno manje, jer su brojne arhive uništene pa se o njima najviše doznaje iz memoarskih zapisa. Tadašnja zbivanja bilo bi teško objediniti u nekom jedinstvenom prikazu jer se ti događaji mogu pratiti na više zasebnih razina koje se međusobno razlikuju i svaku bi se moglo proučavati zasebno. Jedna bi razina bila da se objasni stanje u KPJ 1945. – 1948. godine i zatim približno do 1953. godine. Također bi se mogao opisati odnos vodstva KPJ prema SSSR-u, vidjeti kakav su stav imale ostale istočnoeuropske socijalističke države prema Informbiro i *Rezoluciji*, o njihovoj „sovjetizaciji” u unutrašnjoj politici i obračunu s onima koji su ponekad nazivani „titoistima”. Zasebna bi razina bila prikazivanje stanja koje je vladalo u Jugoslaviji nakon *Rezolucije*. Tu bi trebalo neizostavno spomenuti raniju slijepu politiku jugoslavenskog rukovodstva prema CK KPSS od 1945. do 1948. godine kada se jednim „drilom” stvarao poslušan kadar odan SSSR-u i Staljinu, pa nije

bilo neobično da se upravo iz tog kadra regrutirao velik broj stvarnih i prikrivenih ibeovaca. Seljaštvo, koje je bilo najbrojnije i manje zastupljeno u KPJ, nije odobravalo državnu politiku po kojoj bi se sela trebala graditi prema sovjetskom uzoru. Ipak su seljaci 1948. godine većim dijelom stali na stranu jugoslavenskog rukovodstva, ne toliko zbog sadržaja *Rezolucije*, nego zato što su se nadali da će prekid oslonca na SSSR dovesti i do promjene ranije politike prema selu. Nažalost, u tri naredne godine to se nije dogodilo, čak bi se moglo reći da se to stanje pogoršalo jer su jugoslavenske vlasti htjele otkloniti neke „propuste” iz *Rezolucije*, posebnu onu o „vraćanju u kapitalizam” ili onu da se Partija pretvara u „kulačku stranku”.

Možda nije suvišno hipotetičko pitanje što bi bilo da su tada „zdrave snage” došle na vlast. Vjerojatno bi se također otvarali zatvori, ali s drugim predznakom. U njima bi se zatvarali „revizionisti” i svi oni koji su ranije podržavali državnu politiku. U svakom slučaju, bila bi to država koja bi provodila sličnu politiku koju su provodile ostale istočnoeuropske socijalističke države. Pošto se to nije dogodilo, Jugoslavija se u svojoj vanjskoj politici postupno okretala prema zapadnim državama od kojih je dobivala znatnu gospodarsku pomoć. Kasnije je nalazimo u krugu nesvrstanih zemalja. Branila je svoj socijalistički sustav, ali se on ipak razlikovao od onog u „istočnom bloku”. Možda ništa od toga ne bi bilo da su zbivanja 1948. godine drugačije završila, bila bi to drugačija Jugoslavija od one nakon ‘48.

Sukob protiv ibeovaca najviše je donio korist tadašnjem jugoslavenskom partijskom vrhu koje je uklonilo neke stvarne ibeovce iz svojih redova. Bili su to neki istaknuti komunisti, dio pripadnika UDBE i vojnih struktura koji su im bili velika opasnost. Nakon toga oni su pod parolom „borbe protiv ibeovaca” proširili obračun na sve slojeve društva, ne vodeći računa da li su to bili stvarni ili izmišljeni ibeovci. Bila je to prilika da se konačno uklone oni koji su nakon rata bili nezadovoljni, koji su spoznali da ih Partija vodi drugačijim putem od onog o kojem je u ratnim godinama govorila. Stoga su se na udaru našli predstavnici nekadašnjih građanskih stranaka, Crkve, dio intelektualaca, pojedinci zbog njihove prošlosti, ugledni seljaci koji su bili nezadovoljni takvom politikom. Pod krinkom „borbe protiv ibeovaca” trebalo je i takve ukloniti ili izolirati. U to vrijeme se nije govorilo o razlozima uhićenja, niti o brojnim zatvorima, niti broju zatvorenika, a ni o kasnijem Golom otoku se tada u javnosti nije ništa znalo. Upravo tu se krije i odgovor na Koudelovu dilemu zašto je iz Zagreba dolazila Milka Kufrin¹⁰⁶⁶ i tražila ibeovce iz redova svih nacionalnosti. Htjeli se prikriti brojna zatvaranja nezadovoljnika, ali iz sasvim drugih razloga. U tome se i uspjelo, bez obzira uz koju cijenu, radilo se o stvarnim ili izmišljenim „protudržavnim elementima”. Time se i ovdje potvrdila uzrečica vezana za francusku revoluciju iz konca 18. stoljeća da „*svaka revolucija jede svoju djecu*”, drugim riječima

¹⁰⁶⁶ Milka Kufrin (1921. – 2000.) uključila se u komunistički pokret već prije Drugog svjetskog rata u kojem je obavljala razne funkcije, a politički rad nastavila je u ratu i nakon rata. U razdoblju od 1948. do 1968. bila je član CK KPH. U politici je ostala i nakon umirovljenja 1973. godine. Uz politički rad objavila je više stručnih radova političkih i gospodarskih sadržaja. Bila je supruga generala JNA Rade Bulata.

da ona počinje i završava nasiljem (krvlju), pri čemu stradaju i oni koji su bili njeni nosioci.

Cilj objave Koudelovih sjećanja je dopuniti neke nepoznate činjenice o Golom otoku, što bi trebalo mlađe naraštaje podsjećati i na velike logore širom Europe, prije i tijekom Drugog svjetskog rata. U njima je prisilan rad trebao biti jedna od metoda preodgoja koju mnogi nisu preživjeli. Neki su bili još gori od Golog otoka, jer to nisu bili samo „radni logori”, nego i „logori smrti” u kojima se smišljeno htjelo, zbog raznih predrasuda, uništiti razne socijalne, političke, vjerske i nacionalne skupine. Mladima treba reći da je sličnih logora bilo i nakon 1945. godine diljem svijeta. Od učiteljice života (povijesti) malo se naučilo i zato se i sva zla i danas ponavljaju. Njima i budućim naraštajima to treba neprestano ponavljati sve dok se jednomo iskreno ne prihvati stav da treba poštovati dostojanstvo svakog čovjeka, bez razlike na njegovo nacionalnu, vjersku, rasnu i ideološku pripadnost, a zatim javno treba braniti takve stavove. Tek tada, kada takvi pogledi prevladaju u svijesti većine ljudi, moći će se govoriti da nam je sve više bliža poruka napisana na medalji *pravednika među narodima: Onaj tko spasi jednog čovjeka, spasio je čitav svijet*. Da li će se to ikad dogoditi? Prema sadašnjim prilikama u svijetu, odgovor je niječan.

Epilog

Vladimir Koudela nakon povratka s Golog otoka prolazio je sve one neugodnosti koje su prolazili ostali povratnici iz logora. To se doznaje iz opsežne arhivske građe iz koje je vidljivo da se brižljivo pratio njegov kasniji rad o kojem su se davali povremeni izvještaji.¹⁰⁶⁷ Iako su svi podaci o njegovom radu pozitivni, ipak u njima nalazimo naputke da mu se „ne povjeravaju povjerljivi zadaci”. Međutim, uspio je promijeniti negativan stav prema sebi i skinuti svu ljagu sa sebe i svoje obitelji. Bio je to naporan put, ali je prva najava njegove moguće rehabilitacije bila 1962. godine kada mu je dodijeljena *Partizanska spomenica 1941*. Ipak, to mu nije promijenilo položaj na njegovom radnom mjestu jer nije bio član Partije. Upravo je to ponukalo Koudelovu suprugu Lidiju da 1964. napiše pismo Zvonku Brkiću, s kojim je njen suprug surađivao u ratnim i poratnim godinama. Cilj mu je bio da se njenom supruhu omogući članstvo u Partiji, ali i poboljša životni standard obitelji. U njemu je ona opisala sve neprilike koje su zadesile njenoga supruga nakon 1949. godine. Sadržaj pisma podudara se sa sadržajima ranijeg Koudelovog iskaza i arhivskih zapisnika sa saslušanja prije odluke da bude poslan na preodgoj na Goli otok. U pismu se nalaze i navodi u kojima se objašnjava zašto je njen suprug dobio tu kaznu. Zbog važnosti toga pisma, uz neznatna kraćenja, navodi se cijeli njegov sadržaj:

Druže Zvonko!

¹⁰⁶⁷ Hrvatski državni arhiv (HR-HDA), fond 1220, Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske (CK SKH), IB – odjel (Informbiro-odjel), Vladimir Koudela. Zahvaljujem dr. sc. Željku Karauli što mi je ustupio kopiju ovoga dosjea.

Piše ti drugarica Koudele Vlade iz Velikih Zdenaca s molbom da ovo pismo pročitaš do kraja. Dozvoljavam si osloviti te sa ti...jer sam i sama učesnik NOR-a od 1941. g. sa priznatim boračkim stažem od 1942. g.

Ima već mnogo vremena da se moj Vlado sprema da ti iznese jednu bolnu istinu o sebi, ali nikada to nije mogao da sprovede u djelo, jer su mu svaki put popustili živci. Ni on ni ja, dandanas se ne možemo pomiriti Vladinom sudbinom ibeovca i odbačenog člana Partije. Da se razumijem, ja nisam bila u istom položaju poput Vlade, ali poslije svega, što se s njim zbililo, ja sam dobrovoljno ostala s njime u „progonstvu”. Iako je Vlado bio vezan šutnjom o tim događajima, mislim da danas više nikome ne koristi njegova žrtva i šutnja.

Dakle, Vlado je bio zatvoren i bio je ispitan spor između njega i Joke (K.), spor koji je bio čisto lični. Joka je Vladu progonio i podbacivao mu klipove gdje god je stigao, sve iz ljubomore, što se Vlado oženio sa mnom. Pošto sam se ja udala za Vladu, Joka je htio moju sestru, koja ga je također odbila i udala se za Jožu Balaža, tako da je njegov bijes dostigao kulminaciju i dobio svoje oformljenje za vrijeme IB. Također su se obojica: Vlado i Balaž, još kao sindikalni rukovodioci koji su zastupali radnike, zamjerali i Krpanu jer su kritizirali nepravilnosti koje je počinio te smatram da je i to jedan razlog. Kada je bio spor između Vlade i Joke preispitan i nije bilo razloga za njegovo hapšenje, tada je bio pred Vladu postavljen zahtjev da primi krivnju na sebe radi spašavanja ibeovštine. On je bio toliko odan Partiji da je pristao na tu žrtvu, misleći, da će ga njegovi drugovi očistiti od toga, kada dođe vrijeme za to, ali se dogodilo nešto sasvim obratno. On, sin Partije, komunista od stare Jugoslavije, bio je, očito, prevaren, odbačen, osiromašen i upropašten, kao i ja s njime i tek rođeno dijete.

Druže Zvonko, često se ne da gledati kako se izdižu mnogi, čak i narodni neprijatelji ili pak i oni koji su zaista radili za IB i imali veza sa inostranstvom u to vrijeme pa su danas na položaju i otići će u boračku penziju sa preko 50 000 penzije mjesečno (to mogu konkretizirati), dok je moj Vlado koji je tamo dospio samo radi toga što je bio odan Partiji, da je za nju bio spreman da podnese najtežu žrtvu koju čovjek može da podnese doživio poniženje, proživio Goli otok, bio na najgorim fizičkim poslovima i kasnije kao običan radnik, nadasve siromašan, iako vrijedan na poslu, nije imao mira. Dobivao je otkaze i šikaniranja, umjesto da se uzdiže, školuje i dobije dolično radno mjesto, on jedan od prvoboraca bilogorskih, jedini predstavnik češke manjine, on je bio na takav neljudski način onemogućen. Da li zauvijek? Pitam se tko je kriv za to? Da li je ovdje skrivena neka politička tajna ili je to jednostavno nečije zlodjelo? Uzalud analiziram i pitam se: da li netko znade da je to tako i da li taj neko može mirne duše i bez grižnje savjesti da gleda kako jedan siromašni radnik, učesnik revolucije, propada, kako se niže kleveta do klevete i čovjek mora propasti.

Ne znam, druže Zvonko, kome bih trebalo da rečem, ali pošto ne znam kome, govorim to tebi, koji poznaješ Vladu i koji valjda toliko Vladu znaš da možeš čitati u duši tog jednostavnog čovjeka kao u otvorenoj knjizi isto tako danas, kao u onim davnim danima naše borbe, zato što

on nije premudar ni prefrigan, jer govori ono što misli. On je mislio da su svi drugovi poslije završetka rata ostali iskreni kao on i da će svako, i rukovodioci, primiti zasluženu kritiku ne znajući da će ga netko, onako iza leđa upropastiti, jer da to nije bila prevara i nečija osveta, sigurno bi stvar sa Vladom već danas drugačije stajala. Znam da si ti mome Vladi pružio pomoć i mnogo ti hvala što Vlado ima spomenicu, taj najdraži i najsvjetliji orden, te se ti obraćam s povjerenjem i molbom da nas shvatiš i ne pobjegneš od naših boli, da nas savjetuješ što da se učini da se Vladin položaj poboljša, da nas se primi natrag u Partiju kojoj smo ostali odani i preko najtežih iskušenja i najteže bijede koju smo preživjeli, samo da **Vlado ne mora iznositi neistinu o sebi** jer to ne bi podnio ni on, ni ja pa makar ostali ovakvi bijednici do smrti. Za ilustraciju toga kako živimo, reći ću sljedeće: Imamo troje djece. Stanujemo u kućici napravljenoj od drveta i blata, kupljenoj za 400 tisuća dinara koji je novac sakupila moja obitelj, moja rodbina jer nismo nikada, poslije onoga, u Daruvaru dobili stan. Vlado je do nedavno radio kao mlinarski radnik radeći u tri smjene u mlinu u Grubišnom Polju. Sada je „tobože” povišen na poslovođu mješaonice stočne hrane, ali s istom startnom osnovom od 24 500 kao što je imao kao mlinarski visokokvalificirani radnik. Mješaonica radi u tri smjene tako da Vlado mora raditi po 12 i 13 sati dnevno za istu plaću koju je ranije imao za 8-satno radno vrijeme. Kada je drug Miljanović bio direktor „Zdenke” bila je mogućnost da se Vladu primi kao HTZ, ali nije bio primljen jer da nije član Partije, da je informbirovac – stara pjesma svuda, koja se stalno pjeva. Božo nije bio protiv Vlade, ali iz tih razloga nije mogao pomoći Vladi. Možda ćeš misliti da se tu radi o tome što Vlado nema dovoljnu naobrazbu ili školsku spremu, ali mogu ti reći da na tom mjestu radi čovjek koji jedva ima osnovnu školu za stare Jugoslavije, dok je Vlado tada završio barem 4 razreda gimnazije. Eto vidiš, Vladi ne koristi ni njegova visoka kvalifikacija u svojoj struci jer on prosto mora biti sretan što uopće radi pa nije važno uz koju plaću i koliko sati prekovremeno dnevno, bez naknade. Ja radim kao službenik u „Zdenki”, ali ja sam samo žena onog nesretnog Vlade, informbirovca, te iako sam ovdje jedina žena borac, ne mogu nikud naprijed. Iako sam starija (imam 42 godine) i sa živcima na rubu propasti, nemam ni najmanje olakšanje, nego me zapadne sve najteže, odnosno terenčenje i popisi po pogonima zimi, uz gripu, i uzalud moljakam lakše i bolje mjesto. Ja ostajem na istom, dok mlađe kolegice mijenjaju mjesta na bolje. Možda ćeš opet misliti da možda nisam sposobna za posao, ali nije tako, mene se hvali za moj posao, ali ja tražim drugi, lakši i manje naporan. Ovo ti ne pišem da bi za mene nešto intervenirao. Ne, ja za sebe ne tražim ništa, nego bih željela da pomogneš Vladi ukoliko je moguće jer je on psihički upropašten i ako to potraje bit će slomljen. Mislim da se još uvijek nepravda daje popraviti, samo ako možeš sam da pomogneš u tišini, bez publikacije. Ne znam da li bi Vlado imao još snage protiv nekog pokretati postupak. Znam da je danas teško dati Vladi neko bolje radno mjesto s većom startnom osnovom jer je vrijeme prohujalo, a on je bio onemogućen za sve. Trebalo se boriti za komad kruha djeci, a ne za znanje i fakultet koji je on mogao danas da ima, jer je za učenje bio vrlo sposoban, ali bi se ipak barem dalo nešto učiniti, barem da se izjednači sa ostalim poslovođama, recimo u „Zdenki”

poslovođa topionice, ne znam točno, ali svakako ima startnu osnovu iznad 30 000, ako ne i 35 000. Brinemo se jako kakva će mu biti penzija i kako ćemo školovati tu djecu i to još odavde iz Velikih Zdenaca, a nemamo mogućnosti nikuda krenuti jer je teško ne samo za stan, nego i za posao. Molim te, nađi jednom vremena za Vladu da ti može reći ako te što zanima. Očekujem odgovor od tebe, pozdravljam te kao i tvoju suprugu.

*Veliki Zdenci, 3. IV. 1964. Koudela Libuše*¹⁰⁶⁸

Ovo je pismo polučilo svoj cilj i nakon razmatranja Koudelovog slučaja na raznim razinama, od Grubišnog Polja, preko Bjelovara i Zagreba, stigao je pristanak da od konca 1964. godine Koudela ponovo postane član Partije. Time je završilo najteže razdoblje u njegovom životu pa je svoje umirovljeničke dane proveo kasnije sa svojom obitelji u Daruvaru. Umro je 24. kolovoza 2005. godine.

SUMMARY

VLADIMIR KOUDELA'S MEMORIES OF GOLI OTOK

Abstract: In the past, a lot was written about Cominform and its conflict with the Communist Party of Yugoslavia, because 1948 was a turning point in Yugoslav post-war politics. The politics before and after 1948 were quite different. Probably none of what happened later would have happened if there had not been a change in politics in 1948. Closely related to that change, Goli otok was opened the very next year, where like-minded people, friends, and relatives were stationed. That political battle had to have a winner, and both sides had a chance to win. In case the losing side won, the roles would be reversed. This would mean that in the camps there would be those who, as victors, determined the destinies of the defeated forces. This was later discussed by prisoner Vladimir Koudela, who was a supporter of Cominform politics. However, in the 60s of the last century, it was established that the entire accusation was a fabrication of his former friends and associates.

Key words: Cominform, Cominform Resolution, party processes, Goli otok

¹⁰⁶⁸ HR-HDA, fond 1220, CK SKH, IB-odjel, Pismo Lidije Koudele Zvonku Brkiću.